

Tutkimusjulkaisujen avoimuus : käytännön näkökohtia

Tekes, 16.9.2015

Jyrki Ilva, jyrki.ilva@helsinki.fi

Tutkimusjulkaisujen avoimuus yleistyessä

- Open access -julkaisut ovat saatavissa vapaasti ja maksuttomasti verkon kautta
 - Tähän asti julkaisut pääosin maksullisia; kirjasto hankkinut ne organisaation omien tutkijoiden käyttöön
 - Avoin julkaiseminen tuo tutkimusjulkaisut ja niiden sisältämät tutkimustulokset tasapuolisesti kaikkien kiinnostuneiden saataville
 - Lisää julkaisujen näkyvyyttä, käyttöä ja vaikuttavuutta

Avoimuuden motivointi

- Avoimuuden yleistymistä pyritään edistämään muutenkin kuin vapaaehtoisuuden kautta
 - Yhä useammat tutkimusrahoittajat edellyttävät rahoittamiltaan hankkeilta avointa julkaisemista
 - Myös tutkimusorganisaatioilla omia open access -mandaattejaan

Esim. Suomen Akatemian uudet hakuohjeet (1)

- Akatemia edellyttää syyskuun hausta alkaen avointa julkaisemista, ks. http://www.aka.fi/fi/rahoitus/hyva-tutkimustapa/tieteen-avoimuus/#_ftn1

Avoim julkaiseminen

Suomen Akatemia korostaa laatua tieteellisessä julkaisutoiminnassa. Akatemia edellyttää rahoittamiaan tutkijoita huolehtimaan siitä, että Akatemian rahoituksella tuotetut julkaisut saatetaan mahdollisuuksien mukaan samanaikaisesti avoimesti kaikkien saataviksi *rinnakkaistallentamalla* julkaisut koneluettavassa muodossa sopivaan julkaisuarkistoon tai -tietokantaan, josta ne ovat maksutta saatavissa.

Artikkeli voidaan julkaista myös avoimesti open access -julkaisusarjassa, jolloin julkaisija vastaa artikkelin avoimesta saatavuudesta. Akatemia suosittelee avointa julkaisemista vihreän tai kultaisen mallin mukaisesti.

Vihreässä mallissa artikkeli julkaistaan perinteisessä tilausmaksullisessa tieteellisessä lehdessä ja tallennetaan rinnakkain avoimesti saatavaksi sähköiseen julkaisuarkistoon. Akatemia sallii [kansainvälisten rahoittajien käytäntöjen mukaisen karenssiajan](#), joka on korkeintaan kuusi kuukautta, paitsi humanistisille ja yhteiskuntatieteellisille aloille joilla se on korkeintaan 12 kuukautta^[1].

Kultaisessa mallissa artikkeli julkaistaan suoraan avoimesti open access -julkaisussa, jolloin julkaisija vastaa artikkelin avoimesta saatavuudesta ja jossa artikkeli on heti kaikkien käytettävissä. Usein kustantaja kerää kirjoittajamaksun, jonka voi sisällyttää hankkeen tutkimuskuluihin. Tässäkin tapauksessa tulee artikkeli tallentaa myös rinnakkaisjulkaisuarkistoon.

Akatemia ei suosittele julkaisemista *hybridimallia* käytävissä julkaisuissa, jossa samalle julkaisijalle maksetaan sekä lehden tilausmaksu että yksittäisen artikkelin avoimuudesta.

Suomen Akatemian uudet hakuohjeet (2)

- Akatemian rahoituksella tuotettujen julkaisujen pitää olla mahdollisuuksien mukaan vapaasti saatavilla
 1. joko julkaisuarkistoon tai -tietokantaan rinnakkaistallennettuina viimeistään 6-12 kuukauden embargoajan jälkeen
 2. tai open access -lehdessä tai sarjassa julkaistuina välittömästi
- Julkaisut pitää joka tapauksessa rinnakkaistallentaa soveltuvaan julkaisuarkistoon tai -tietokantaan
- Mahdolliset open access -julkaisujen kirjoittajamaksut voi sisällyttää hankkeen kustannuksiin
- Akatemia ei suosittele julkaisemista hybridimallin julkaisukanavissa, joissa julkaisijalle maksetaan sekä tilausmaksuja että yksittäisten artikkelien avoimuudesta

Uusia haasteita tutkijalle?

- Lisää päänvaivaa julkaisua suunnitteleville tutkijoille?
 - Julkaisukanavan laadun (julkaisuforumiluokka, Impact Factor, ym.) lisäksi tutkijan pitää nyt miettiä myös sitä, miten julkaisun saa avoimesti saataville
- Vaatimukset voivat tuntua ristiriitaisilta
 - Monet ”laadukkaimmista” julkaisukanavista eivät ole open access -lehtiä
- Tarjolla olevia vaihtoehtoja voi olla vaikea hahmottaa
 - Avointa julkaisemista koskevaa opastusta tai tukipalvelua ei ole välttämättä ollut tarjolla paikallistasolla

Kaksi rinnakkaista reittiä avoimuuteen

- Kultainen (Gold) ja vihreä (Green) tie julkaisujen avoimuuteen
 - Gold OA: julkaiseminen open access -julkaisukanavissa
 - Green OA: maksullisissa tai open access -julkaisukanavissa ilmestyneiden julkaisujen rinnakkaistallentaminen avoimeen julkaisuarkistoon

Open access -julkaisukanavat

- Varsinaiset open access -julkaisukanavat kokonaisuudessaan avoimesti saatavilla
 - Avoin saatavuus välitöntä ja pysyvää
- Vertaisarviointi organisoitu yleensä samoin kuin maksullisissa kanavissa
 - Poikkeuksena ns. megalehdet (mm. Plos One), jotka ovat ottaneet käyttöön kevyemmän ja nopeamman arviointiprosessin
- Ns. saalistavat lehdet ja kustantajat ei-toivottu lieveilmiö
 - Tarvittaessa voi tarkistaa esim. [Julkaisufoorumin lehtilistasta](#), onko lehti hyväksytty Directory of Open Access Journalsiin (DOAJ) tai onko sen julkaisija kenties Jeffrey Beallin saalistavien kustantajien listalla

Kirjoittajamaksut

- Monet etenkin kansainvälisistä open access -lehdistä perustavat toimintansa kirjoittajamaksuihin
 - APC – Article/Author Processing Charge
- Kirjoittajamaksujen suuruus vaihtelee huomattavasti, sadoista euroista useisiin tuhansiin euroihin
 - Oletuksena on, että maksetaan esim. hankerahoista tai kotiorganisaation ylläpitämästä rahastosta
 - Toisaalta kaikilla tutkijoilla ei aina rahoitusta eikä useimmilla organisaatioilla vielä rahastoja
- Maksullisten lehtien lisäksi paljon myös maksuttomia open access -lehtiä, jotka toimivat ilmaistyon tai muiden tulonlähteiden varassa

Hybridijulkaisukanavat

- Varsinaisten open access -lehtien lisäksi myös ns. hybridilehtiä
 - Yleensä tilausmaksullisia lehtiä, joiden yksittäisiä artikkeleita voi ostaa vapaiksi
 - Suuret kansainväliset kustantajat muuttaneet vanhoja perinteisiä lehtiään yhä enemmän hybridilehdiksi
- Hybridilehtiin kohdistuu runsaasti epäluuloja
 - Kirjoittajamaksut yleensä korkeampia kuin kokonaan avoimesti ilmestyvissä lehdissä
 - Hybridilehdissä ilmestyneiden open access -julkaisujen löytäminen usein hankalaa
 - Kustantajat saattavat rahastaa julkaisuista kahteen kertaan

Kirjoittajamaksujen hallinnointi

- Kirjoittajamaksujen hallinnointi vaatii runsaasti työtä
 - Kuka maksaa? Mistä rahoista maksetaan?
 - Käytännöt vasta muotoutumassa
 - Etenkin hybridijulkaisukanavien kohdalla toistaiseksi haasteita
- Artikkelikohtaiset kirjoittajamaksut vs. kustantajien kanssa solmitut sopimukset tai OA-kustantajille maksettavat tukimaksut?

Kirjoittajamaksut – esim. Iso-Britannia

- Vuodesta 2013 lähtien Research Councils UK [jakanut open access -rahoituksen suoraan yliopistoille](#), ei kierrätetä hankkeiden kautta
 - Yliopistokirjastot huolehtivat OA-lehtien ja hybridilehtien kirjoittajamaksuista keskitetysti
 - Esim. Imperial College London käytti kirjoittajamaksuihin pelkästään vuoden 2015 ensimmäisellä neljänneksellä yli 400.000 puntaa
 - Imperial Collegella maksujen hallintaan oma tietojärjestelmä ja pitkälle hiotut prosessit
- Ks. myös Pinfield, S., Salter, J. and Bath, P.A. (2015) [The 'total cost of publication' in a hybrid open-access environment: Institutional approaches to funding journal article-processing charges in combination with subscriptions.](#)

Kirjoittajamaksut Suomessa

- Tällä hetkellä Suomen tilanteesta ei saatavilla koottua tietoa
 - Maksut menevät ilmeisesti yleensä hankkeiden budjeteista
 - Toistaiseksi ei keskitettyjä rahastoja tai muutakaan kattavaa yliopistotason seurantaa
 - Koko maan kokonaissumma todennäköisesti jo nyt yli miljoona euroa vuodessa
- FinELib selvittämässä maksujen hallinnoinnin vaihtoehtoja ATT-hankkeesta saadulla rahoituksella
 - Selvitys valmistuu myöhemmin syksyllä

Rinnakkaistallentaminen

- Julkaisun voi saada avoimeksi myös rinnakkaistallentamalla sen avoimeen julkaisuarkistoon
 - Rinnakkaistallennusoikeudesta voi sopia kustantajan kanssa erikseen julkaisusopimuksen solmimisen yhteydessä
 - Yleensä kuitenkin noudatetaan kustantajien valmiiksi määrittelemiä ehtoja, koska tämä on helpompaa
- Yli 60% tieteellisistä kustantajista ja 90% lehdistä sallii rinnakkaistallennuksen
 - Tietoja koottu värikoodeina [Sherpa/Romeon tietokantaan](#), jonka tiedot saatavilla myös Julkaisufoorumin lehtilistan kautta
 - Lehtien ja kustantajien tekemät linjaukset jossain määrin kryptisiä ja sekavia; muuttuvat myös aika ajoin

Avoim julkaisuarkisto

- Muutamilla tieteenaloilla oma vakiintunut tieteenalakohtainen julkaisuarkisto
 - Esim. [ArXiv](#) ja [PubMed Central](#)
- Organisaatiokohtaiset julkaisuarkistot kuitenkin tyypillisempiä
 - Julkaisuarkistot takaavat aineistojen pysyvän saatavuuden ja tukevat niiden kuvailutietojen haravointia muihin järjestelmiin
 - Käytännössä tallentaminen voi tapahtua myös organisaation tutkimustietojärjestelmän kautta

Rajanvetoa

- Julkaisujen laittaminen omalle tai hankkeen kotisivulle tai niiden tallentaminen Academia.edun tai ResearchGaten kaltaisiin sosiaalisiin verkkopalveluihin voi olla sinällään hyödyllistä
 - Ei kuitenkaan varsinaista rinnakkaistallentamista
 - Ei takaa julkaisujen pysyvää saatavuutta tai tue viitetietojen haravointia muihin järjestelmiin

Mikä versio julkaisusta?

- Monet kustantajat ovat asettaneet rinnakkaistallennukselle erilaisia ehtoja, joilla ne pyrkivät suojelemaan omaa asemaansa
 - Lopullisen lehdessä ilmestyneen kustantajan version sijasta tutkija saa usein tallentaa vain viimeisen oman (vertaisarvioidun) versionsa
 - Mm. taitossa tai sivunumeroinnissa saattaa olla eroja kustantajan versioon - hankaloittaa viittaamista

Embargojen pituus

- Kustantajat edellyttävät usein myös embargoa
 - Julkaisu saa olla avoimesti saatavilla esim. aikaisintaan 6 tai 12 kuukauden päästä ilmestymisestä
 - Humanistis-yhteiskuntatieteellisillä aloilla pidetään hyväksyttävänä pidempiä embargoja kuin luonnontieteissä
 - Kustantajilla on taipumuksena pidentää embargoja rahoittajien sallimien maksimipituuksien mukaisiksi

Käyttöoikeudet: Gratis vs. Libre OA

- Rajoittuuko avoin saatavuus pelkästään julkaisun lukemiseen ja tulostamiseen (Gratis OA) vai annetaanko sen hyödyntämiseen laajemmat oikeudet (Libre OA)?
 - Aiemmin kaikki oikeudet pääsääntöisesti luovutettu kustantajalle
- Etenkin luonnontieteellisillä aloilla pidetty tärkeänä myös julkaisujen avointa lisensointia Creative Commons -lisenssillä (esim. CC BY)
 - Mahdollistaa mm. tiedon louhinnan julkaisuista
 - Humanistis-yhteiskuntatieteellisellä alalla myös vastustusta, koska sallii mm. kaupallisen uudelleenjulkaisemisen
- Muutamat kustantajat ovat ryhtyneet perimään lisämaksua CC BY -lisenssin käytöstä

Julkaisut, tutkimusaineistot ja menetelmät

- Pyrkimyksenä päästä siihen että julkaisut, niihin liittyvät tutkimusaineistot ja niiden yhteydessä käytetyt menetelmät (esim. tietokoneohjelmistot) olisi mahdollista linkittää toisiinsa
 - Myös data ja ohjelmistot mahdollisuuksien mukaan avoimesti saatavilla
 - Tärkeää tutkimusmetodien ja -tulosten verifioinnin kannalta
 - Open access -kustantajista esim. Public Library of Science edellyttää, että sen julkaisemien artikkelien taustalla oleva tutkimusaineisto on tallennettu hyväksyttävästi data-arkistoon

Julkaisujen avoimuuden seuranta

- Monilla mailla erilaisia kansallisia järjestelmiä
 - Usein osana laajempaa kansallista julkaisu- tai tutkimustietoportaalia
- Lisäksi kansainvälisiä järjestelmiä
 - Esim. [OpenAiren portaali](#), jota monet EU-tason hankkeet käyttävät julkaisujen avoimuuden verifiointiin
- Kattavaa ja yhdenmukaista globaalin tason dataa vaikea löytää
 - Tutkijat päätyneet erilaisiin päätelmiin OA-julkaisemisen globaalista osuudesta
 - Bo-Christer Björkin (Hanken) johdolla tehdyt tutkimukset kansainvälisesti arvostettu tietolähde

Avoimuus ja OKM:n julkaisutiedonkeruu (1)

- Suomessa ajatuksena kytkeä julkaisujen avoimen saatavuuden seuranta OKM:n julkaisutiedonkeruuseen
 - Tiedonkeruuta kehitetään ("virtaistaminen") ja laajennetaan myös OKM:n hallinnonalan ulkopuolisiin organisaatioihin
 - Julkaisujen avoimuus tulevaisuudessa rajausvaihtoehdoksi myös Juuli-julkaisutietoportaalissa
 - Julkaisujen avoimuutta olisi mahdollista käyttää yhtenä kriteerinä (kertoimena?) myös yliopistojen rahoitusmallissa

Avoimuus ja OKM:n julkaisutiedonkeruu (2)

- Julkaisutiedonkeruussa kerätty jo tietoa julkaisujen OA-statuksesta, mutta tietojen laadussa ongelmia
 - Tällä hetkellä ei riittävän luotettavaa kokonaiskuvaa tilanteesta
 - Virheistä ja epäselvyyksistä pyritään eroon täsmentämällä ohjeistusta ja selkiyttämällä keruussa käytettyä luokitusta (ks. [esitys aiheesta](#)) vuoden 2016 tietojen keruusta alkaen
 - Myös paikallistason prosesseissa kehittämistä
 - Tarvetta mahdollisimman täsmälliselle open access -määritelmälle

Kiitos!

jyrki.ilva@helsinki.fi

